

UDK 929:012 Nilević B. (497.6 Sarajevo) "1987/1999"
Prethodno pripćenje

BORIS NA KRAJU PUTA

ili

Herojstvo usamljenika u gustom, previrućem procjepu vremena koji imenujemo čovjekovim životom

Muhidin Pelesić

Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Evokacijski posvećen, a ne formalno komemorativan, ovaj čin oblikovanja historijskog mozaika od dijelova slika memoriranih u arhivima, bibliotekama i sjećanjima, obavezuje na originalne, inovativne, pristupe i postupke razmišljanja i pisanja. Dr. Boris Nilević bio je amalgam tradicionalizma i modernizma. Prema mojim uvidima, imao je potencijal da razvije vlastitu filosofiju historije. Uspio je ostaviti njene iskre u nekim od svojih radova. Bio je spreman rješavati (ne samo historiografske) probleme, ali u zenitu života prenesen je izvan poimanja ovoga svijeta. Umro je ostavljajući iza sebe, kao svi ljudi, poneko sjećanje i dokumentirani trag postojanja. Trajnije naslijeđe njegovih najboljih rasprava i ogleđa živjeće kroz ovo, jedva prohodalo, stoljeće. Novoj/naprednoj historiografiji, složenijoj u izvedbi, razumljivijom i važnijom za publiku, prirodno sraslom sa životom, prinosim Borisov portret, kakvog sam odlomio od zaborava. Kasnije ću u *Dodatku: Prilozi utemeljenju nove/napredne historiografije*, predložiti neke od mojih izuma, originalnih i inovativnih historiografskih alata koji će, nadam se, pomoći prelasku iz domene formalne na višu, razvijeniju, razinu historiografije.

Ključne riječi: Dr. Boris Nilević, historiografski teatar, Terencijeva prizma, autorski aksiom, Borisov zakon, priroda "zvaničnih" publikacija, prtljag formalne historiografije, putokazi prema novoj/naprednoj historiografiji.

*

Historičaru, koji je sada iza ugla vremena

*

Autor mora ovo sada kazati publici, jer kasnije neće biti primjereno. Zašto, i čemu, inovacija nazvana **Historiografski teatar**? Zato što, u ovom slučaju, prilika daje jak razlog pravu novog oblika historiografskog saopćavanja da pokuša preživjeti, do slijedeće izvedbe. Publika će, ako se frknuvši ne razide, upoznati i druge nove sadržaje, kada osjeti strujanja činjenica autorovim umom i dušom koja drugima prepušta, ako oni to hoće. Sjećam se: Doba velike opsade Sarajeva osvjetlilo je sve vrijedne uspomene dotada i otada. Neke od njih bit će ovdje spomenute.

Vrijeme/vremena su zagonetka. Ne poznamo dovoljno njegova/njihova svojstva. Historičari se prema vlastitom izboru, po osjećaju dužnosti, hrvu sa vremenom i – gube. Kao i ljudski rod i cjelina postojanja. Moćni medij, vrijeme, bitno utječe na sva strujanja i oblike trajanja. Zato i ovdje mora biti na prvome mjestu.

Cijelim trajanjem njihovih života, pažnju ljudi zarobljava mjesto radnje. Blještava materija, pridržavana svojom odraslijom tamnom sestrom, daju oblik životu kojemu su i tamničari.

Lica/naličja i njihovi suodnosi, u uzburkanom realnom svijetu koji, istovremeno, razvlači našu svijest u više pravaca, kao i njihovi unutarnji, duboko lični, životi (koliko se mogu rekonstruirati i opisati) jesu bitni sukreatori radnje koje smo – kao ljudski rod – na površini, ipak, svjesni.

Prolog je tu da se pripremimo za prolazak glavnog lika i saputnika ove drame.

*

Vrijeme

*

Linearne 1987.-1999. godine i sve preživljene dimenzije vremenskog usporavanja, prividnog stajanja i ubrzanja kroz doživljaje pojedinca i grupa.

*

Mjesto radnje

*

Sarajevo kao osporeni glavni grad ratom osakaćene bosanskohercegovačke društvene mreže.

*

Lica

*

Spomenuta i sva preostala.

*

Prolog

*

Značaj svakog pojedinca mjeri se tragovima koji preostanu. Boris Nilević nije hodao uzalud ovom osporavanom zemljom, nedovoljno poznate, slabo priznate, historije oštro suprotstavljenih tumačenja većine njenih stanovnika, kao i onih u susjednim zemljama. Jedna od najbitnijih osobnosti njegove prirode bila je, gotovo religijska, predanost istraživanjima historije Bosne i Hercegovine, drugih južnoslavenskih zemalja i njihovih naroda. Dušom je ćutio tu, kako mu se predstavljalo, sudbinsku povezanost, upućenost i prepletenost historijskog naslijeđa zemalja i njihovih naroda, ušuškanih u okvir Jugoslavije. Ljudskost, znanstvenost, religioznost, patriotizam bili su jaki sadržaji njegove slojevite ličnosti, koju su držali na okupu i u ravnoteži. Ti sadržaji nisu popustili: snaga mu je bila istrošena ratnim i postratnim naprezanjima i stresovima. Neki od životnih tokova jače su kolali njegovim bićem, intenzivnije vibrirali i brže su izlili snagu iz njega. Svijeća njegovog trajanja zapucketala je, pred kraj, pojačanim sjajem i, onda, se ugasila.

Priča o Borisu okuplja oko sebe i priče o mnogim ljudima, u čijim se varijacijama ljudskosti možemo prepoznati. Boris je, kako je već kazano, bio kompleksna ličnost. Govor i pisanje o njemu zahtijevaju slojevite, ali jasne pristupe. U izgovorenim i napisanim rečenicama mi smo, konačno, svi skupa – mrtvi i živi – zajedno. Samo tako, i tada, prihvaćamo biti dio Cjeline. Koje li nezrele gordosti. Mi, u Bosni i Hercegovini, i danas poteško prepoznajemo i priznajemo autorske i ljudske kvalitete – posebno onima iz vlastite radne okoline, dok su još živi. Kada to, naknadno, uradimo počesto i taj napor više

kazuje nešto o nama, prije nego o subjektu i temi, zbog kojih smo se, nekako i kako god, okupili. Svako od nas uradio je što je, i kako je, znao: u biti, to je tanak sloj namaza života po kruhu historije. Trebamo postići vedrinu duše i slobodu duha da budemo korisni čovječanstvu i lično sretni. Drugačije i nije moguće upoznati raznovrsnost vrijednosti svijeta. Razvedrite se. Barem pokušajte. Dopustite tjeskobi da izvjetri iz vas. Jasnije ćete vidjeti Vaše mogućnosti. Osmjehnite se susjedu u teatru. Prepoznajte se u nekome od likova i situacija na sceni i okolo nje. Niste sami. Nikada niste ni bili sami. Autoru/naratoru draga je publika koja je danas došla, a bit će mu draga i kada ode svojim poslovima. Do slijedeće prilike novog susreta – u historiografskom teatru? Ali, neka se prvo održi najavljena predstava.

Reflektor se gasi. Narator se stapa sa tamnom scenom. Onda, svjetla oblijavaju pozornicu – od prigušenog do jasnog. Zavjesa uranja naviše. Vidimo: usred Sarajeva – Boris...

*

Činovi upleteni u jedan

*

Upoznao sam ga u Institutu za istoriju u Sarajevu početkom januara 1987. godine. Isti dan sjedili smo u obližnjoj kafani i dugo razgovarali o historiografiji i historičarima; znači o svemu i svačemu. Bio je zanimljiv i duhovit sugovornik. Primijetio sam da je, za uživanjem i zanimanjem, upijao prisustvo i drugih prisutnih gostiju. Ljudima nije bio stranac. U trinaest godina vidali smo se, i razgovarali, kad smo mogli i kada je trebalo. Dijelovi nekih od tih razgovora doslovce su citirani, a drugi su prilično vjeran opis kazanog. Na isti način ugrađene su u ovaj tekst činjenice, i sjećanje na njih, iz susreta sa drugim ljudima. Potvrđeno je iskustvom historije, da je jedno od najjadnijih stanja koje može zadesiti pojedinca, ili grupu ljudi, biti balkanska manjina. Boris Nilević pripadao je izrazitoj manjini cjeline ljudske vrste. Bio je intelektualac. Šta je taj status donio njemu, u njegovom vremenu? Čini se, uglavnom, muku. Sa ljudima i njima sličnim stvorenjima; posebno sa ovom na drugom mjestu spomenutom množinom, čiji pripadnici često posjeduju destruktivne značajke i koji njihove lične frustracije, i nedostatke, pokušavaju nadomjestiti maltretiranjem i omalovažavanjem drugoga, i drugačijega, nego što su oni sami. Radi se o fenomenu sukobljavanja aktualnih tzv. elita sa intelektualcem,

grupe protiv pojedinca, kakofonije gomile protiv delikatne lične melodije. Kao i toliki drugi prije njega, Boris je platio punu cijenu suočavanja jasnog glasa usamljenika sa grmljavinom mnoštva. Potonuo je kroz ovaj uskovitlani svijet, ali ostavio je vidan trag o svome postojanju. To uspiju, odista, rijetki pa se može ustvrditi, da on nije gluho izgubio u tom veličanstvenom obaranju ruke sa životom. Zašto je to tako? Zbog toga što ga se mi sjećamo. Ali, sada ostavljamo trag, trajniji od sjećanja, koji ćemo u formi zapisa poslati prema neizvjesnoj budućnosti. Tako ćemo potvrditi da smo danas bili ovdje i govorili o našem kolegi i prijatelju.

Sigurno jeste: poštovao je vrijednosti ove zemlje. Kada je shvatio da su se pokrenule snage posvećene uništenju ljudskosti gotovo se skamenio od užasa. Njegova pozicija pojedinca riješenog da se odupre šovinističkom potopu postala je uočljiva i prepoznatljiva, onome ko je to htio primijetiti. Neki su pogrešno protumačili njegovo prihvatanje činjenice izbornog rezultata iz 1990. godine, u vrijeme kratkotrajne blagoglagoljivosti i neiskrene suradnje nacionalističkih političkih stranaka, kao oslanjanje samo na srpsku političku kartu. A radilo se o tome, da mu srpski šovinisti (od kojih su se neki zaklonili maskom “mirnih nacionalista”) nikad nisu oprostili to što se nije svrstao na njihovu stranu: obilježili su ga kao otpadnika i izdajnika i javno su ga napadali još prije rata. Šovinistima iz drugih naroda smetao je takav, kakav je bio. Osjećao je te pritiske i, kako je mogao, nosio se sa njima. Kako god, uživao je podršku i pomoć većine uposlenika Instituta za istoriju, kao i ljudi od duha i kulture u njegovom opsadenom gradu. Bio je jedan od prepoznatljivih i važnih ličnosti prekretnice decenije moderne historije Bosne i Hercegovine. To je, osmijehom sudbine, bila zadnja decenija njegovog života.

Nisu svi ljudi koje je susretao bili dobronamjerni. Neki od takvih nisu ga, ni u ratu niti poslije njegovog završetka, prestali opsjedati i dodijavati mu. Bili su to neki od lokalnih mitomana i skribomana koji su pokušavali, Borisu i Institutu, podvaliti kukavičje jaje njihovog neznanstvenog stava. On ih je odbijao, često i grubo (ovisnu o pritisku nasrtljivca). Oni bi odlazili i, kasnije, dugo i uporno istovarali po gradu bijedu njihovih neuspjeha. Svašta je Boris morao izdržati i otpjeti. Kao i Institut. Nije bilo jednostavno biti Srbin i direktor u Doba velike opsade.¹ Neko vrijeme mislio sam, da se radilo o Borisovom

¹ Na moju, gore spomenutu, tvrdnju reagirao je, izvan katedre, akademik Dževad Juzbašić spomenuvši, da je dr. Boris Nilević “kao Srbin” bio izabran za direktora Instituta. Akademik

umišljaju, kada je govorio o nekim od takvih neugoda, koje je duboko i teško doživljavao. Sve dok, jednom prilikom, nisam svjedočio čudnom događaju. Taj inženjer je hitro, bez kucanja, provirio kroz jedva otvorena vrata. Kada je vidio, da Boris nije sam u kancelariji, zatreptao je sitnim očicama kao miš iz brašna. Nestao je brže nego se pojavio. *Vidiš, kazao je Boris, opet je došao da me podučava kako treba tumačiti istoriju Bosne i da me preslišava šta mislim o koječemu. Pogledaj, šta se događa,* nastavio je. *Još malo, pa ćemo, ako preživimo, pisati istoriju od Noja do AVNOJ-a prema sjećanju ovih podrumaša i pobjegulja. Sve oni znaju i mogu. Sve. Strašno! Strašno!*, zavapio je. Odmah poslije završetka rata, taj, samo na izgled, smušeni inženjer-demokrata počeo se pokazivati u prvim redovima jedne vladine, pa onda i kod druge opozicione, političke stranke. Onda ga je nestalo sa televizijskog ekrana. Nije trebao ni vladi, niti opoziciji. Ime sam mu davno zaboravio. Boris se grozio osoba koje su uvjerenja birale prema principu lične, a ne društvene, koristi. On je, kao intelektualac, prezirao mnogobrojniju, prevrtljivu, inteligenciju.

Ponekad je, u razgovoru, sjećajući se u ratno doba predratnih zgoda i nezgoda, spomenuo karakteristične detalje o naravima vremena, u kojemu su se ogledale ličnosti starije generacije naših profesora. Kada ga je profesor osmanske historije, dr. Milan Vasić, koji je smatran umjerenim srpskim nacionalistom, uoči rata podsmješljivo pitao: *Šta će biti sa Vama, kada mi umremo?* Boris mu je brzo odvratio: *Citirat ćemo Vas, profesore. Citirat ćemo Vas.* Kao gradsko dijete, nikad se nije mogao dovoljno načuditi, kako to da univerzitet-ski profesori koji nisu rođeni, ali jesu ostarili u Sarajevu, nikako nisu uspjeli da se, načinom života, dovoljno približe ovome gradu i njegovim ljudima. Spomenuo je, da je vidio akademika Milorada Ekmečića, sa još dvojicom okornijih šovinističkih perjanica, kako nezgrapnim koracima premjeravaju neku sarajevsku ulicu i kako su mu, odjednom, nestali iz vidokruga. Nije bila velika gužva. *Nevjerovatno*, prokomentirao je, *kao da su šumska bića.*

S druge strane gledajući, čudio se ili se slagao sa reakcijama ljudi (neki od njih bili su historičari) u čiji je intelekt i poštenje tada imao povjerenje. Prvih mjeseci rata, posebno, u nekim prilikama i kasnije, splet ulica u strogom centru grada bio je svojevrsna – sarajevska pokretna agora. Ljudi su tu

Juzbašić je, u žaru vlastitog produženog nastupa, odlazeći prema svojoj stolici u dvorani, propustio primijetiti da su se oba događanja, o čijoj bi se prirodi moglo debatirati, odvijala na dva različita vremenska podioka unutar skale lokalne historije.

razmjenjivali informacije, pitali su i dobijali odgovore, predlagali ponešto, čak donosili odluke koje su sprovedene na primjerenom nivou odbrane i uprave. To je kasnije prestalo; zvanične institucije počele su, kako-tako, davati uvjerljivije znakove o svome djelovanju. Tako je prof. dr. Rade Petrović, poslije jedne velikosrpske artiljerijske kanonade po sarajevskim ljudima i zgradama naglas psovao i pitao se: *Šta je ovo?* Neko od njegovih susjeda dobio mu je: *Rat, profesore! Rat!* Akademik Avdo Sućeska revoltirao se, također, na ulici u vrijeme sličnog granatiranja Sarajeva, upitom nekog priglupog, zabrinutog lokalnog političara, čije ime nisam u toj gužvi ni upamtio: *Šta se ovo događa?* Akademik Sućeska mu je oštro odgovorio: *Sve je to u knjigama napisano, ali Vi nećete da čitate! Eto!* Boris je, u takvim neprilikama, ćutke gledao u granatama izrovani asfalt. Nije se čudio ljudskoj naivnosti, neznanju i strahu, nego činjenicama, da su takva pitanja bila postavljena. Primijetio sam da je Boris odobravao ovakav Sućeskin stav, nasuprot predstavnicima vlasti koji bi da vladaju, a da ništa ne znaju. Boris je osjećao odbojnost, čak gotovo fizičku odvratnost, prema nesposobnim ljudima koji su se zalijepili za vlast kao muhe na ljepilo. Bojao se takvih jer je imao nekoliko neugodnih iskustava sa bahatim političkim sektašima u nesigurno ratno vrijeme. *Ponekad mi se čini kao da sam u dvostrukoj opsadi. Gore, na brdima, Radovan diriguje topovskim ravnanjem grada. Ovi, ovdje, iz naše vlasti nekad nas gledaju tako, kao da jesmo sravnjeni sa zemljom,* kazao je jedne prilike kada nije uspio dobiti pomoć za Institut. Raspoloženje mu se kasnije popravilo, kada je uz pomoć poznanika došao do kulturnijeg vladinog činovnika koji je razumio značaj Instituta. Taj je pomogao da se razriješe neki institutski problemi, gotovo se sažalivši gledajući kratki spisak skromnih Borisovih očekivanja.

Tokom tih 1990-ih godina, u vrijeme Rata za nezavisnost Bosne i Hercegovine i prvi par godina poslije njegovog prekida, svjedočio sam mogućnostima razumijevanja, uzajamne solidarnosti i prihvatanja identičnih stavova između predstavnika, kako su nas "demokratski izabrane vlasti" ubjeđivale, nepomirljivih političkih protivnika. Bili su to susreti srodnih duša. Obojica su bili realizirani pobunjenici a, u spomenuto vrijeme, smatrani su, od strane vlasti, nevažnim ljudima. Jedan je bio Ismet Pelešić, Titov partizan, komunista i moj otac. Drugi je bio građanski orijentiran dr. Boris Nilević i moj direktor. Baš su se znali dobro ispričati. Pažljivo su slušali jedan drugoga, bez prekidanja i upadica. Gledali su se u oči, smiješili jedan drugome i klimali glavama na tankim vratovima. Mršavi a nekako postojani, kao da ih je vrijeme zabora-

vilo. Ja sam, uglavnom, slušao što su govorili. Pamtio sam i, kasnije, ponešto zapisao. Stekao sam ubjeđenje da su u “vlasti” i “opoziciji”, uglavnom, osobe nespремne za dijalog i zajedničke poduhvate. Tu su politička ubjeđenja bila više alibi za neslaganje, nego početna pozicija za uspostavu i održavanje dinamike rješavanja političkih i društvenih problema. Moj otac je tvrdio, da je, vojnički, Armiji Republike Bosne i Hercegovine teže nego što je bilo *Titinim partizanima*. Rezonirao je ovako: *Zatvoreni smo u nekoliko kazana. Ako se ne probijemo iz njih, nećemo moći osloboditi zemlju*. Također, bio je ubijeden da su politički faktori nedorasli velikim izazovima odbrane, čak samog opstanaka bosanskohercegovačke države i društva. Nove političke i vojne vlasti nisu poslušale još mjerodavnije savjete, i preciznije prijedloge, iskusnih Titovih generala. Ali, nova vlast Bosne i Hercegovine nije propustila drastično smanjiti jugoslavenske vojne mirovine, i tako obezvrijeđene ratom i njegovim teškim posljedicama. Uprkos tadašnjoj retorici vlade, tu odluku još i danas promatraju u dijelu javnosti kao ideološki revanšizam. Otac i Boris su se složili, da je početkom rata bosanskohercegovačka vlada propustila više prilika da stekne ugled kao – narodna vlast. Izostanak primjernog, strogog, kažnjavanja posebno ratnih zločinaca, veleizdajnika, krupnih kriminalaca, korupcionaša, nesposobnih civilnih i vojnih zvaničnika, zbog kojih su stradali mnogi civili i vojnici, potkopaće oslobodilački rat. *Ako preživimo*, kazao je moj otac Borisu, pred sami kraj rata, *eto nam stranih bogataša koji će, zajedno sa ovim našim ratnim profiterima, jeftino kupiti sve čega se dočepaju. Nije ovo ona velika država koja je čuvala narodno blago*. Boris je odvratio: *Ako bude štogod približno tome, eto nas u nečemu nalik na srednji vijek, plus dužničko ropstvo. Izgleda mi da velike sile neće dopustiti da skroz propadnemo, ali dugo ćemo živjeti sirotinjski*. Obojica su doživjeli da se uvjere koliko su, na njihovu žalost, bili u pravu.

Svi smo bili uzdrmani ratnim strahotama. Pridržavali smo se za zidove stvarnosti, koji su se zaljuljali u opasnom dobu. Poslije početne zgroženosti užasnim događajima i vrtloženja elementarnih strahova, Boris se sabrao i profunkcionirao kao uspješan ratni direktor Instituta. U dobu teških iskušenja neki ljudi umiju pokazati visoke kvalitete. Drugi pokažu vještinu prilagođavanja i, za vrijeme trajanja opasnosti, uglavnom uspješno prikrivaju svoje nedostatke. Među nama je bilo predstavnika obje ove vrste uz, naravno, prisutne varijacije. Neki od nas pokazali su se onakvima kakvi jesu i prije bili, drugi su nadrasli svoje poznate mogućnosti, treći su nekako držali priključak na kolonu u pokretu... Funkcioniralo je. Što smo zamislili uraditi, bilo je urađe-

no. Rezultati nekih naših, zajedničkih, znanstvenih poduhvata dugo neće biti prevaziđeni. Neke rezultate već smo prevazišli, ali zbog toga i postoji znanost. Prema vani smo djelovali kao prilično čvrsta ekipa. Opasnost je porodila novu solidarnost, razumijevanje, suosjećanje i kreativnu suradnju.² Prema riječima nekih svjedoka, izgledali smo kao *prekaljena grupa veterana, pripravna na sve izazove*.³ Velika priča o tom vremenu tek treba biti ispričana. Boris je bio vjernik. Pravoslavac. To mu je, vidjelo se, pomagalo da izdrži, i istrpi, Veliku opsadu Sarajeva. Suzdržavao se kada je, i koliko god je, mogao. Nije mu bilo strano naljutiti se, kao ni priznati da je pogriješio i ispričati se. Ne uvijek, ali tako nešto nije bila rijetkost. Neki mu nisu oprostili, i dugo su pamtili, zato što ih je kvalificirao kao *šlafrok dokoličare* i *šlafrok dame* koje je u svome umu premjestio u *predvorje znanosti* – ni centimetar dalje u posvećene odaje. U ovome slučaju nije bio sasvim u pravu, ali su se neke osobe osjećale kao kolateralna šteta. Mogao je nekako osjetiti u kome će, kad-tad, nacionalizam eskalirati prema šovinizmu. U nekoliko slučajeva bio je potpuno u pravu.⁴ Nije se to

² Znanstvene i druge društvene institucije moraju uvijek njegovati ove vrijednosti. Osim toga, moraju podići standarde njihovih pojedinačnih i kolektivnih postignuća. Aktiviranjem **faktora dodatnog ubrzanja** realiziraćemo **postupak evidentiranja kreativnog potencijala**. Tako ćemo doći do reda veličina, upotrebljivih za planiranje znanstvenog i društvenog razvoja, na različitim nivoima. Konačno ćemo razdvojiti različite elemente: **kreativne/znanstveno korisne (+ 1)** od **formalnih/znanstveno prevaziđenih**. Tek tada znanstvena ili društvena institucija, bilo kojeg nivoa, može imati realnu predstavu o vlastitom značaju. Poslije toga, može planirati a ne izmaštati mogućnosti za budućnost. Jedna od posljedica takvog zahvatanja u stvarnost problema, bit će povećan interes **autentičnih talenata** za znanstveni, istraživački, i drugi društveni rad. Tako će se otvoriti nove mogućnosti dostizanja **visokih standarda izvrsnosti**. Upornim, kontinuiranim radom domaće znanstvene, i druge, institucije mogu zaslužiti svoju – **kreativniju budućnost** na kontinentalnoj mapi. **Regionalna kvaka (RK)** poučava da, prethodno, moramo iscrpiti regionalne mogućnosti suradnje. Bitnije i jače od toga, uzimajući u obzir puni kapacitet RK: **Umnoženi faktori lokalnog i regionalnog onemogućavanja i zadržavanja neće se razriješiti lokalnim (L) i regionalnim standardima (R)**. Ključna je **primjena planetarnih znanstvenih standarda (E)**. **Znanstveni i društveni problemi rješavat će se sinhronijom zbira: L + R + (E + 1)**. To je tek – **Prvi princip hlađenja regionalne krize...**

³ Naši znanstveni poduhvati iz ratnoga doba 1992.-1995. godine trebali su biti ugaoni kamen novoga/naprednog Instituta, kojega smo mogli izgraditi u umu, prije nego što ga materijaliziramo velikim istraživačkim i izdavačkim projektima. U stvarnosti, bio je to labuđi pjev, tek probuđenog, drugačijeg Instituta. Mali, uskogrudni interesi i žilavi provincijalizam rasuli su planove i nade da se u 1990-im izgrade temelji nove historiografije u Bosni i Hercegovini.

⁴ Polustoljetne zgrade i nezgrade uposlenika skućene u knjigu *Institutske priče* realnije su nego zbirka službenih izvještaja o radu i službene, prigodne, publikacije.

odnosilo samo na neke mlađe kolege, ili poznanike. Tako ga je jedan, smatrali smo dotada, zreo i stabilan stariji kolega sablaznio eskapadom: *Srbi su dugo zagorčavali moj lični život. Čak su onemogućavali i usporavali moj profesionalni razvoj.* Lelek i japajakanje tog nesretnika čuli su se neko vrijeme kroz odškrinuta vrata. Kada se taj ispraznio, i umorio, odlučno je izašao i, suhom frazom, izlizanom od dugotrajnog demagoškog habanja lažnog internacionaliste, jedva pozdravio kolege koji su, kod Borisove sekretarice, čekali svoj red da završe neki posao. Galamdžija je otišao uzdignute glave, kao da malo prije toga nije rekao ništa neprilično.⁵ *Čuli smo, rekli smo skoro uglas. Ah, šta ćete? Tako vam je to,* odvratio nam je. *Pokrenuo se i on da rješava nacionalno pitanje. Malo nam je naoružanih "stručnjaka". E, svašta!*

Pričao je, kasnije, prezrivo se osmjehujući (taj njegov osmijeh znao je uzdrmati neke ljude), kako su mu jednom prilikom uredničko-lektorskim zahvatima toliko, naopako, izmijenili tekst i njegovo autorsko značenje da ga on nije mogao ni prepoznati, niti prihvatiti, kao rezultat svoga rada. To je nazivao *uredničko-lektorskim amaterizmom* čak i *uredničko-lektorskim terorizmom*. Mjera njegovog uredničkog umijeća bili su *Prilozi Instituta za istoriju, broj 27*, koji i danas imaju posebno mjesto u lepezi institutskih publikacija. Kada je komentirao taj broj *Priloga* kazao je, da je približno jedna šestina obima časopisa opasna gornja granica za rubriku *Prikazi i osvrt*. Zalagao se, da se više pažnje posveti pisanju osvrtu u kojima se pokazuje britkost i jasnoća autorskog uma. Razmatrao je mogućnost da se u *Prilozima* i u *Godišnjaku Društva istoričara Bosne i Hercegovine* (kada taj časopis bude nastavio izlaziti) pokrene nova, obimnija, rubrika koju je nazvao – *Vježbanka*. Tu bi ljudi koji su tek ušli u *predvorje znanosti*, kako je govorio, uvježbavali historiografsko razmišljanje i pisanje. Oni koji izdrže, i dokažu se, prešli bi u rubrike u kojima su publicirani zreliji radovi. Boris je ozbiljno razmišljao da neke, samo po godinama zrele "kolege", privremeno usmjeri u *Vježbanku* da, kako se izrazio, *bolje utvrde gradivo*. Nije štedio nekompetentne pa ih je, vremenom, sve okrenuo protiv sebe i tako, ne htijući, pomogao da ojača front protiv njega, prilično usamljenog. Njegov stav bio je: *Nije važno ono šta ljudi pričaju. Važno je šta si napisao.* Tako

⁵ Godinama će od toga "kolege" ovisiti donošenje važnih odluka u znanstvenim poslovima. Nije prestao sebe smatrati kulturnim čovjekom. Ime mu nisam zaboravio, samo ga ne spominjem. Toliko se upinjao da ga prihvate kao kultivirano gradsko čeljade a tako je malo od tog privida ostalo.

se branio od nekih zlonamjernih, poslijeratnih, govorkanja. Nije posjedovao ono famozno “lukavstvo uma”, kako je nazivao dvoličnost kod podmuklih snalažljivaca, koji će za javnost biti ono što ona očekuje od njih ali će, uvijek i svugdje, gledati samo svoja lična posla. Da je Boris bio takav lukavac, on bi se zaštitio bedemom sigurnosti od vlasti zaštićenog uglednika “manjine” za pokaz radoznalcima iz inozemstva.

Nije bio sebičan niti ga je morila zavist. Nije onemogućavao kolegicama i kolegama da se istaknu, niti je prećutkivao njihov značaj pred drugim ljudima. Bio je šarmantan, okretan i iskren kada je, svoje kolegice i kolege, u ratu i poslije njega, upoznao sa inozemnim profesorima i istraživačima. Zainteresirane strance iscrpno je informirao o značaju tema koje rade (ili planiraju da urade), te o radovima koje su publicirali. Neki su tada bili, čak, prehvaljeni pa se i danas hvale spominjući Borisovu dobronamjernu, gotovo poetsku, maštariju kao – potvrdu o, navodnom, kvalitetu. Ali, ni to dobro nisu, nikada, dobrotom vratili. Boris je, također, znao za neke slučajeve sebičnih, podmuklih i neprofesionalnih ometanja kontakata zainteresiranih inozemnih sa domaćim učenjancima. Događalo se da su kontakti i, eventualne, mogućnosti suradnje propadali zbog organiziranih smetnji i kampanje onemogućavanja uposlenika pojedinih znanstvenih institucija, koji nisu ni bili planirani za, eventualne, istraživačke kontakte i projekte. Osjećajući novu vrstu sigurnosti u sebe, kojom su neki od tih stranaca zračili, uz nenametljivu pristojnost, Boris ih je pažljivo promatrao. Poslije odlaska jedne grupe stranih profesora, Boris je, opušteno i dobronamjerno, iznio svoj osnovni utisak: *Nisu ni talentovaniji, ni pametniji od nas. Naše trenutno zaostajanje možemo kasnije nadoknaditi. Sada je važno da se ne konzerviramo pod ovim strašnim ratnim pritiskom. Prvo moramo preživjeti.* Vrijeme, ratno i postratno, prolazilo je a ljudi su, nekada mjesecima kasnije, saznali da se neko važan interesirao za njihov rad. U međuvremenu su drugi, političkim vezama, popunjavali radna mjesta i dobijali “projekte”. Boris je jedan takav slučaj, valjda prepunjen jadom, prokomentirao: *Znaš, on ne vjeruje...* Pitao sam: *Nije vjernik?* Kratko je ćutao i tiho, ali odlučno, odvratio: *On ne vjeruje ni da će sutra svanuti dan. Valjda misli da ga ljudi nikad neće pitati šta je uradio. Dali smo previše prostora ovim avlijanerima. Ne bi ih ni vezane ostavio ispred predvorja znanosti. Ružno. Tužno. Čovjek snuje a Bog određuje.* Tako je, prema Borisu, bio uspostavljen *circulus vitiosus režimskih paraznanstvenika*. Teško mu je padalo što je među njima vidio ljude, koji su mu još bili dragi ali kojima je prestao vjerovati.

Promatrao je kako naglo rastu lične ambicije kod nekih njegovih kolegica i kolega. Ali, u ratnom i postratnom društvu razlabavljenih korjena, ambicije su porasle i onima, koji su se odavno, prije rata, savijali pod teretom nezaslužene društvene pažnje. Svjestan često nakaradnih posljedica sloma bosansko-hercegovačkog društva, Boris se počesto nemoćno smijuljio, sliježući ramenima i paleći novu cigaretu. *Znaš, kazao je jednom, ima naših "kolega" koji češće čitaju novine nego knjige. Jedni se nadaju da ih neko spomene, a drugi da im se to ne desi. Pitao sam: Zašto? Odvratio je: Ovi, prvi, misle da vrijede više a oni, drugi, se nečega boje. Nešto kriju. Šta li? Neki politički "praktičniji", ali duhovno prazniji likovi, iskoristili su i povoljno unovčili značajno manji društveni angažman od onoga kakav je pokazao Boris 1992.-1995. godine. Njemu su takva ponašanja bila odbojna. Boris je i na prvim poslijeratnim izborima pokazao herojski primjer patriotizma prema Bosni i Hercegovini i Sarajevu. Angažirao se u maloj političkoj stranci koja se, gotovo začuđujuće jasno i glasno, suprotstavljala svakom šovinizmu i separaciji a za jedinstvo i solidarnost svih građana Bosne i Hercegovine. Ali, formalizam "novog doba" nije vidio Borisa na "tako odgovornoj funkciji". Boris bi, svakako, opušteno prihvatio prijateljsko ubjeđivanje da dobrovoljno napusti funkciju direktora, da je to toga došlo. Brzopletost nekoliko uposlenika koji su se, vođeni vlastitom unutarnjom dinamikom, ambicijama, planovima i očekivanjima, ponešto preigrali i precijenili svoje snage u predviđanju mogućih posljedica, klasificirana je u dijelu sarajevske i bosanskohercegovačke znanstvene i kulturne javnosti kao pučistička. Nekim uposlenicima Instituta i danas se, neopravdano, prebacuje učešće u *de facto* smjenjivanju direktora. Preovlađujuće raspoloženje u Institutu bilo je, najblaže kazano, da je teret funkcije postao pretežak Borisu. U Borisovom potiskivanju sa direktorske stolice nisu učestvovali svi uposlenici. Najplastičnije je to izrazila jedna njegova kolegica iz Instituta koja se, također, nije slagala sa načinom postavljanja novog direktora: *Boris je očekivao da mu se, jasno i glasno, kaže da se "umorio" od direktorske funkcije. Uvjerili smo se, više puta, da su neki rukovodioci iz drugih institucija htjeli imati posla sa direktorom koji nema bradu staru nekoliko dana i koji, svakodnevno, vezuje kravatu. Boris je znao za to. Ali, smatrao je da je zaslužio da se cijela ta stvar obavi "sa stilom". Ništa više. Ništa manje.**

Odsustvo pažljivog, makar iskrenijeg kolegijalnog, odnosa ili neke vrste jasnije najave njegovog planiranog pomjeranja zatekli su Borisa. Porazilo ga je to nepoštivanje osnovnog, kako je kazao, *čaršijskog i građanskog reda*. To ga je

više ustrašilo, nego što ga je revoltiralo. Nikada više nije bio onakav, kakvoga smo ga ranije poznavali. Bez obzira na dobre namjere, i za Borisa i za Institut, koje su, realno, bile ukalkulirane u cijelu tu stvar, šteta je bila napravljena. Institut i Boris krenuli su, svako svojim putem, a da dijalogom nisu postigli katarzu.⁶

I dok je on bježao od njih, neki su u Institutu evidentirali, kroz zvaničnu arhivu, pričicu o, navodnom, “poznatom Borisovom odnosu prema radu.” To se može razumjeti tako, da su novi upravni krugovi doživljavali Borisa kao problem. Postao je enigma koju nisu bili u stanju riješiti. To ih je prilično živciralo. Njemu je prestalo smetati gotovo sve što je njih živciralo. Nisu ga više zanimali. Još od majčine smrti, Boris nije uspijevaao skrasiti se u svome domu, za kojega je znao kazati: *Kuća je moje svetište. Moj lični hram*. Nije trpio samoću. Nad njim se, kao zla kob, nadvila slutnja da neće nadživjeti godine svoga pokojnog oca. Tražio je lijeka svojoj duši. Tražio je zamjenu za njegov ispražnjeni dom. Odan unuk i sin, nije pronašao vrijeme za svoj život. Nije uz sebe zadržao ženu čiji bi život podupirao njegov. Proživio je svoje vrijeme sa porodičnim uspomenu, u sjenci mrtvih: bake, majke i oca. Boris je nastavio živjeti, uglavnom, u njegovom novom svijetu, *kod Olive*. Tamošnje trajanje bilo je protkano poetikama, situacijama, tegobama i užasima prepletenih levijatana realnog i nadrealnog. Ponekad sporije, ili brže, tako ispreturano dotrajavanje odmotavalo se, pa se opet zamotavalo, u brojne groteskne oblike.⁷ Unutar tih prašnjavih zidova vladala su drugačija pravila. Postojanje i vrijeme razlikovali su se *kod Olive* njihovim ritmovima od, naizgled, svakodnevnog Sarajeva koje je egzistiralo tek nekoliko metara dalje – iza kućnog zida. Udaljenost se umnožavala tako brzo, da su se neki povremeni posjetioci, postepeno, uobičajili i, zamalo naselili *kod Olive*. Tako je to mjesto, ubrzo, preraslo u status neslužbene kolonije odmetnutih, mirnih, visokointeligentnih Sarajlija.

⁶ Historičari mogu javno zaplakati. *Katarza* je bila riječ-okidač koja je mene savila u osjećaj-niju polovicu i navela da se rasplačem pred publikom. Plakao sam zbog svih nas, kakvi smo bili. Kakvi smo postali?

⁷ Kada sam samo naznačio jednu kombinaciju međudejstava, od različitih sastojaka, u mikro-kosmosu *kod Olive*, iz prvih redova čuo sam uzdah nevjeric. Ljudi malo znaju o životima, drugačijim od svoga. Kao da se boje prava na razvijanje drugačijih, vlastitih, oblika osjećajnosti i razmišljanja. Često brzopleto prihvataju izvjesnost pogrešnog izbora, ne provjeravajući druge mogućnosti. I to me je, između ostalog, usmjerilo prema provedbi testa koji sam naslovio kao – **Terencijeva prizma** (Vidi: **Dodatak**).

U početku magična šifra, pa gotovo sinonim za mitsko utočište neprilagođenih sve ubrzanijem, i promjenjivijem, okruženju - u očima upućenijeg dijela javnosti *kod Olive* je smatran za lokalni pandemonij. To što se zvalo *kod Olive* bilo je zadnja preša i predzadnja pošta koja je iscijedila zadnje kapi vitalnosti iz nekoliko pripadnika jedva preostalih članova građanskih porodica iz ranijeg vakt. Ti su ljudi prolazili kroz ubrzane stadije promjena. Kao vrbe: od žalosne do obamrle, dok ih nije potkopala i srušila rijeka vremena. Novo doba prešlo je preko njih razarajućim udarom koji nisu mogli nadživjeti. Tankoćutni i pomirljivi nisu imali šanse nasuprot zidovima uspomena koji su ih zatrpali. Tom orfičkom mjestu, iza svakodnevnoga svijeta, pristupali su dobrovoljno. Poslije izvršenog izbora, započinjalo je ubrzano putovanje članova toga društva sličnih prema kraju života, uz koji su leđima prijanjali bježeći od nerazumne tame a kojega su se, istovremeno, neobjašnjivo bojali. Stanje u njihovim dušama bilo je usporedivo sa vizijom autodestrukcije suncokreta koji se, noću, brzo i uporno okretao prema istoku i zapadu, u nadi da će ga ugrijati sunce. Iscijeden tim nemogućim poduhvatom suncokret je umro, časak uoči svitanja. U tami. Sam. Ali, prije toga, Boris i njegova sabrača, ponekad su, gotovo blaženo, čutili varijacije strujanja života, unutar njihovih ličnih realnosti, višestruko prelomljenih kroz nizove ogledala različitih, realnih i nadrealnih, svojstava. Što su duže u to gledali, sve više je blijedjela i obesmišljavana gravitacija ovoga svijeta. Tonuli su, sanjajući da su letjeli. Boris je, naizgled suvereno, vladao tim malim/velikim kosmosom: nekoliko prostorija ispunjenih udruženim umovima i dušama koje su, plovile ili plutale, prostorima pomjerenim iza razmjera prihvatljivih većini ljudi. Nije to bio isječak iz života kojega dvolično društvo, prema stečenim navikama, osuđuje. Bila je to slika društva, viđena u izobličenom ogledalu; slika u koju se ne usuđujemo duže gledati i koju pokušavamo brzo zaboraviti.

Boris se usudio dvije godine intenzivno živjeti u tom svijetu iza ogledala svakodnevnice. Znao je da to nisu odvojeni svijetovi, nego je to Ovaj svijet koji ima više oblika i dimenzija. *Kod Olive* je naslućeno (ili je tek nastavljeno?) Borisovo odvajanje od ovoga svijeta. Razočaranost je, postepeno, ustupala mjesto mirenju, i pomirenju. Njegovo postepeno topljenje bilo je protkano lucidnim umom, hrabrošću i prihvatanjem sudbine.⁸ Njegov prijatelj, i kolega,

⁸ Bilješke i utisci o situacijama *kod Olive* jesu temelj ovome načinu tumačenja činjenica. To mjesto zaslužuje ogled ili raspravu. To je još jedan dug koji bi domaća historiografija trebala

dr. Salih Jalimam često je dolazio iz Zenice posjećivati ga. On ga je češće viđao, nego neki drugi koji su ga, ranijih godina, gotovo svakodnevno opsjedali zbog sebičnih interesa. Borisova smrt bila je i najava nestanka utočišta *kod Olive*. Boris je bio katalizator odnosa u Institutu kakvi su danas. Možete ga zamisliti, kako stoji ukraj puta: promatra nas kako se batrgamo, gomilamo, guramo, uzdišemo i međusobno proklinjemo kroz Ovaj život, otrešajući Onaj sa sebe, kao da je kletva a ne izvjesnost. Gleda nas. Ćuti. Okreće se i spaja sa vječnošću. On je završio sa nama. Mi, kako vidimo, nismo završili sa njim.

Doživljavao je sebe kao monaha (ne samo u pripadajućem vjerskom poimanju) nego kao poziciju usamljenika zaglavljelog među svjetovima. Njegov rad zavrjedio je biljeg u znanosti i historiji društva Bosne i Hercegovine. Današnja evokacija možda će utjecati da se to zaista desi. Vidite: danas je došlo do Vas i već odlazi u – sutra.

Boris.
Salve.
Amin.

Dodatak:

PRILOZI UTEMELJENJU NOVE/NAPREDNE HISTORIOGRAFIJE

Terencijeva prizma

Izbor jedne netačne činjenice, samo po formi slične tačnoj činjenici, rezultira prividom znanstvene tvrdnje. Zbir dva, ili više, ovako konstruiranih elemenata-tvrdnji (nastalih greškom ili namjerom) ekvivalentan je narušenoj vjerodostojnosti svih učesnika i korisnika u znanstvenom rezultatu (zbir: autor + tekst + uredništvo + publikacija + finansijer + čitalac).

Objašnjenje: Terencijeva prizma je novi historiografski mehanizam za utvrđivanje realne uloge svih učesnika i korisnika znanstvenih procesa, po-

izmiriti. Izglednije je, da će ovu temu zgrabiti neki umjetnik, prije nego učenjak.

sebno znanstvenih rezultata. Ona je ozbiljna provjera upućenosti i koncentracije, posebno, najizloženijih/najosjetljivijih korisnika: publike i kritike. Ovaj historiografski mehanizam je alat kojim se mogu izgraditi putevi do kompetentnog čitaoca novoga doba.

Primjer: U mojoj studiji iz 2009. godine “Oblikovanje i rastvaranje života u eliksiru vremena...” *Historijska traganja 4*. Sarajevo: Institut za istoriju. 127-198. jednu sentencu pripisao sam, na str. 129, Marku Terenciju Varonu. Njegov nadimak bio je Reatinski, da bi ga razlikovali od njegovog suvremenika Varona Atacinskoga. Marko Terencije Varon (Reatinski) smatran je *najobrazovanijim od Rimljana*. On je mogao biti autor spomenute sentence, ali – nije. Stoljeće prije Varona Reatinskog, pisao je rimski komediograf Publije Terencije Afer. On je autor spomenute sentence (ako to Vi čitanjem potvrdite).

Prvi aksiom autorstva

Neoštećena originalnost autorskog teksta utvrđuje se metodom usporedbe - jedan prije i jedan poslije: po jedan tekst publiciran prije i poslije teksta čija se izvornost utvrđuje.

Pouka: Sve uočene različitosti jesu rezultati lektorskih i uredničkih zahvata u autorstvo, sa čime pisac nije obavezan da se složi.

Borisov zakon

Poslije deset godina zamišljena komemoracija postaje – evokacija. Formirano pozitivno mišljenje proporcionalno je ranijem negativnom mišljenju učesnika.

SUMMARY
BORIS AT THE END OF THE ROAD
or
HEROISM OF A LONER IN A DENSE, DISORDERED GAP OF TIME
WE CALL HUMAN LIFE

Dr. Boris Nilević is an important intellectual in Bosnia and Herzegovina. His importance is confirmed today by his scientific achievements some of which are already included in standard literature at many History Departments, not only in Bosnia and Herzegovina. Contrary to habits of a great number of his contemporaries through the transitional chaos in our society, Boris did not abuse his religious, scientific, national and patriotic content in order to gain a new social position. This was under the level of his comprehension of honour, commitment and obligations of a man and scientist. Regarding the great ideas and ideals he was old fashioned, in the best sense of that word. He could not be moved from the centre of his balance, regardless of the intense pressure that was exerted on him in order to make him adapt to attitudes and habits he did not approve of. Writing/speaking about such persons of a rich spiritual life, requires innovative approaches and actions, some of which are listed below.

Key words: Dr. Boris Nilević, theatre of historiography, prism of Terentius, author's axiom, the law of Boris, the nature of "official" publications, the luggage of formal historiography, way marks towards new/advanced historiography